

מעטא עמיקתא

גליון רס"א / פסח / ה'תשע"ו
קהילת "חניכי הישיבות", רמות ב'

האם מותר לאכול חמץ וקטניות בשבת שחלה במוצאי פסח

א. אכילת קטניות בפסח. ב. טלטול דבר שאינו ראוי לבעולו וראוי לאחרים. ג. חילוק בין דבר גרוע לבין דבר שאינו ראוי לבעולו. ד. מוקצה לעשירים - איסור טלטולו לעניים שמחוץ לבית העשיר. ה. דברים הראויים לעניים, טלטולם לעשירים מחוץ לבתי העניים. ו. נוהג איסור בדבר, היתר טלטולו למי שנוהג היתר. ז. טלטול קטניות בפסח לנוהגים בהם איסור. ח. גשול קטניות בפסח לצורך הנהגת בהם היתר. ט. לחוש שמא יאכל. י. אכילת חמץ בשבת שחלה במוצאי פסח. יא. אכילת קטניות או מצה שרויה בשבת שחל במוצאי פסח.

בשנה זו חל שביעי של פסח בערב שבת, ויש לדון האם הנהגת איסור באכילת קטניות וטלטולם ולבשלם לכבוד שבת של מוצאי החג. וכמו כן יש לעיין אצל מותר לאכול חמץ באותה שבת כיון שהוא מוצאי פסח. וראשית נדון האם קטניות חשיבי מוקצה כיון שאינם ראויים לו עתה (שהרי נוהג בהם איסור). והאם מותר לבשלם דדילמא יש לחוש שמא יבא לאוכלם ונמצא עובר על מנהגו. ולאחר מכן יש לדון האם חמץ בשבת זו חשיב מוקצה.

א. אכילת קטניות בפסח

כתב הרמ"א (סי' תנ"ג סעי' א) דמנהג אשכנזי להחמיר שלא לאכול קטניות בפסח. ומי"מ כתב שם דמותר להשהות מיני קטניות בבית ואינם אסורים בהנאה ועל כן מותר להדליק שמן קטניות וכמו כן מותר להאכילם לבהמתו. וביאר הרמ"ב (סי' ק"ב) דמותרים בכל זה כי לא קבלו עלייהו רק לאסור אכילתו. ועיי' עוד במ"ב (שם סי' ק"ג) שחלולה שאין בו סכנה (אם אין תחליף) רשאי לאכול קטניות לצורך רפואתו אלא שבמקום שאפשר לתותם לפני צריך לתיתם.

ואע"פ שמוותר ליהנות מהקטניות, מי"מ פעמים שלא שייך ליהנות מהם ביו"ט כגון שאינם מבושלים ואינם ראויים לבהמה, ועיי"כ יש מקום לומר שהם מוקצה, אלא דכיון דראויים לבני ספרד שהרבה מהם נוהגים בהם היתר י"ל דאינם מוקצה.

ב. טלטול דבר שאינו ראוי לבעולו וראוי לאחרים

והנה איתא בשבת (סו.) אר"י א"ר רומנס לי התיר רבי ליטול מחתה באפרה. ופרש"י דאית בה קרטין פי' שנשאר מן האור לבונה דחזי' להריח ואגב לבונה מטלטל למחתה עם אפרה, אמר אב"י קרטין בי רבי מי חשיבי דעשיר היה, וכי"ת חזי לעניים, והתנן בגדי עניים לעניים של עשירים לעשירים, אבל דעניים לעשירים לא הוה בגד לגבייהו וה"ו קרטין גבי רבי לא חשיב, עיי"כ. מהא שמעינן דמוקצה לעשירים מוקצה אפי' לעניים, וכמו כן מוקצה לעניים הוי מוקצה לעשירים.

אלא דצ"ע מהא דאמר שם (סו.) דמותר לטלטל תרומה עיי' ישראל, ועיי"כ דלא חזיא ליה, מי"מ כיון דחזיא לכהן, שפיר דמי. ומבואר שאם הדבר ראוי לאחרים אינו מוקצה כלל. וכן משמע מהא דאמרינן בסוכה (מב.) מקבלת אשה (הלולב) מיד בנה או מיד בעלה ומחזרת למים בשבת, ופרך בגמ' פשיטא מהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא אימא לא קמ"ל. ופרש"י אימא לבנה איכא איסור טלטול קמ"ל כיון דראוי לאיש תורת כלי עליו ומותר בטלטול לכל.

ובאמת כבר עמדו בזה בתוס' (שם קכז: ד"ה כיון), ותרצו דשאני תרומה דאיסורא הוא דרביע עליה, אבל מוקצה דלא חזו מחמת גריעותא גרע טפי, ועיי"כ מוקצים הם לעניים. וכי"כ הרשב"א (סו: ד"ה מתיב) "דשאני התם דגבי עשירים לא חזי למדי מצד גריעותיה אקצווי מקצה ליה לגמרי ולא מסקי אדעתיהו ליתן לעניים דחזי להו, אבל הכא דאפילו לדידה חזי ליה, אלא דאריא דאיסורא רכיב עליה וחזי לאחרני לא מקצה ליה לגמרי."

והר"ן (שם כג: ברי"ק) לא חילק בזה וכתב דמהתם שמעינן דדבר שהוא מוקצה לעשירים הוא מוקצה אפילו לעניים, שכבר הוקצה מדעתו של בעה"ב העשיר ולא בעיא שיחא מוקצה לכל, והכי נמי משמע טעמא בגמ' (סו:) דאמרינן נמי גבי מפירים ונשאלין דרים לצורך השבת, והקשו דאף אם יתירו לה ליהוי מוקצה דמי יימר דמדזקק לה בעל וחכם, אלמא מפני נשארם הכיב על עצמה נעשה מוקצה, עיי"כ. אלא שקשה על הר"ן מהא דתרומה דמותרת בטלטול משום דחזיא לכהנים (וכן קשה עליו מהא דסוכה).

שו"מ בשער המלך (לולב פ"ג סוף הכ"ה ד"ה ולדעת הר"ן) שכתב ליישב אליבא דהר"ן דהיא דתרומה דמותר בטלטול הואיל וחזי לכהן (וכן היא דמקבלת אשה לולב מיד בנה דמותר בטלטול מה"ט), דשאני התם דכיון דעיקרו לא חזו אלא לכהנים וכן לולב לא חזו אלא לאינשי ובבין השמשות להכי קאי לא מקצי אינשי דעתיה, משא"כ גבי נודרת הנאה דעיקרו לאו לאחרני קאי דאפרס דהיום או למחר ישאל על נדרו, עיי"כ. ועיי' משי"כ בזה החזו"א (סי' מג ס"ק ב.) ועיי' עוד להלן אות י"א בנוגע להא דהרת נדרים בשבת.

ויעויין בשו"ע (סי' שח סעי' ב) שפסק דמוקצה לעשירים הוי מוקצה, ואפילו עניים אין מטלטלין. והכריעו התוספת שבת (סי' קט) והפמ"ג (א"ח סי' ק"ט) כדעת התוס' ודעימיהו שדבר שאינו ראוי לבעולו מחמת גריעותא הוי מוקצה אף לאחרים, אבל אם אינו ראוי לבעולו אלא מחמת איסור כגון שנדר ממכר לא נעשה מוקצה בשביל זה, הואיל דמותר לאחרים ואף הוא עצמו מותר לטלטלו, ואם אסור על כל העולם אז אסור לכל לטלטלו. וכן פסקו הערוה"ש (אות עה), הגר"ז (אות טג) והמ"ב (סי' קט). וכן הוא בשבט הלוי (ח"ג סי' לא) ובש"כ (פ"ב אות לז ופ"ב סעי' אות ב).

ג. חילוק בין דבר גרוע לבין דבר שאינו ראוי לבעולו

אלא דלכאורה צ"ע מהא דמצינו בשבת (קכח.) ונפסק בשו"ע (סי' שח סעי' ב) שבמקום דשכיחי בהמות דבר הראוי להם איננו מוקצה. ובתה"ל (סי' לה) עמד בזה, ומחלק דדוקא במוקצה לעשירים מחמת שאינו חשוב להם והדבר גרוע בעיניהם הוי מוקצה כולום, אבל הכא א"ל הדבר גרוע בעיניהם רק שאינו ראוי להם, עיי"כ. ועיי' בפמ"ג (שם מ"ז ס"ק כה).

ד. מוקצה לעשירים - איסור טלטול לעניים שמחוץ לבית העשיר

ומי"מ אף לענין מוקצה לעשירים שהוא מוקצה אף לעניים מצינו לשלטי גבורים (כא: אות א) ולב"ח (אות ח) שנקטו דדוקא לעניים שבבית העשירים אסור והטעם שכבר הוקצה מדעתו של בעל הבית העשיר, אבל לעניים שאינם בבית העשיר לא הוי מוקצה, דפשיטא הוא דלא אמרינן דמה שהוא מוקצה לאיש אחד יהיה מוקצה לכל העולם.

אולם דעת הט"ז (סי' כה) שמוקצה לעשיר והוא בביתו אסור לכל העניים, ושכן משמע מדברי הר"ן הנ"ל כיון שכבר הוקצה מדעתו של בעה"ב. וכן פסקו המ"א (סי' עט), התוס' שבת (סי' קט) והמ"ב (סי' קט).

ה. דברים הראויים לעניים, טלטולם לעשירים מחוץ לבתי העניים

ועיי' בתוס' (שם קכז: ד"ה כיון) שכת' שהא דאמרו בפרק כל הכלים (קנה.) שירי פרוזמות שאין בהן ג' על ג' אין מטלטלין אותן, ומשמע הא יש בהן שלש על שלש מטלטלים אע"פ שהם גרועים, היינו לעניים אי"נ אפי' לעשירים בבית עניים, עיי"כ. ולכאורה משני תירוצי התוס' משמע שמה שראוי לעניים והוא בביתו של עני הוה מוקצה לעשירים כיון דלדידהו לא חזי, אלא דליתרון השני מי שהוא בביטו של עני אפילו אם הוא עשיר נגדר בתר הבעל בית ומותר בטלטול. וכי"כ הט"ז (סי' כה). וכן פסקו התוס' שבת (פ"ב סוף), הערוה"ש (אות עה) והמ"ב (סי' קט).

אלא דדעת החזו"א (סי' מג ס"ק ב) שאם היא תחת בעלות של עני מותר אף לעשיר לטלטלה אפילו מחוץ לבית העני, דכיון שעומדת לתשמש אדם לאו מוקצה היא, ומשי"כ תוס' שם "אי נמי אפי' לעשירים בבית עניים" ר"ל כיון שהיא של עניים אף העשיר מותר לטלטלה, והאי אי"נ אינו אלא כמוספי ואינם פירושים חלוקים ודלא כהט"ז שם, עיי"כ.

ו. נוהג איסור בדבר, היתר טלטול למי שנוהג היתר

והנה בשער המלך (לולב פ"ג סוף הכ"ה) נקט עיי"כ א"ר דמבואר לעיל דתרומה מותרת בטלטול וכן לולב כיון שראויה לאחרים, וכן מעוד ראיות, שמי שנוהג שלא לשאוף סבאבא ביום טוב מותר לו לטלטל הכלי שישאופים ממנו, כיון דלאחרים שרי לטלטל גם לדידהו לאו מוקצה הוא, והכא עדיף משאר מקומות ולכו"ע שרי לטלטל (אף לפי הר"ן) כיון דדרך הוא שמכבדים למכובדים ועיי"כ לא הקצה דעתו ממנו. [ובכת"ס (א"ח סי' טו ד"ה ולתתלום הענין) הביאו, ועיי"ש שתמה עליו שסותר דברי עצמו, שהרי בה"ל אישות (פ"ג ה"ב מד"ה שוב אחר זמן) כתב דהנמנעים להדליק הטאבאק בנר של חלב, אסור ליתן למי שנוהג היתר שידליקנה, דעובר משום לפ"ע כיון דלדידהו איסורא הוא].

אולם המנח"ב (סי' תק"א אות ב) דחה ראיות הערוה"ש המלך, דשאני תרומה דחזיא לכהן והיתר גמור ומצוה לכהן לאכלה, אמנם בני"ד שזה שאינו שותהו מעלה עשן ביו"ט הוא משום איסור עיי"כ לא חזי לשום בר ישראל ואותם השואפים אותו ביו"ט לדידהו לאו שפיר עבדי ואי"כ לא חזי לכו"ע. אמנם אכתי יש להתיר ככה"ג כי אין זה שנמנע לשתות העשן ביו"ט אלא משום חומרא דידע דהשתים אותו ביו"ט יש להם על מה שיסמוכו והיתרא הוא ועם כ"ז רוצה להחמיר על עצמו, אין בזה משום מוקצה, עיי"כ. [אלא דקשה על דבריו שמהראשונים הנ"ל באות א' שמשווין א' דתרומה ונדר לשאר מוקצה (דחזי לעניים ולא חזי לעניים) ומשמע דלא מחלקים בין מוקצה שיש מצוה לכהן וכדומה, ועיי"כ]. והביאו בשע"ת (שם סוף סי' ק"ו). וכן פסק החזו"א (סי' חס ס"ק טו - סו.). (ועיי' באור לציון (ח"ג פ"ב סוף הנהגת ב' שנרי' שנקט כהשער המלך. ועיי' עוד משי"כ בגליון ש"ה).

עבודת המועדים

חודש ניסן והכנה לחג הפסח

פרשת חודש חודש ניסן

כתב ר' צדוק הכהן (פרי עדין פרשת חודש, ו) "דמה"ט נקרא ראש חודש ולא 'תחילת חודש', שהוא ראש של כל החודש, והיינו שכל קדושת החודש כלול בראש חודש ובתר רישא גופא אזיל. ועריך להרגיש הקדושה מהרגל שבו באחד בו שהוא ראש החודש... וזהו "ראש השנה לרגלים" שכל קדושת המועדות כלולות ברגל דפסח, וזהו שנא' "החודש הזה לכם ראש חדשים" שנכלל בו קדושת כל המועדות שבכל החדשים". ושם עוד "ומראש חודש צריך להשיג ולהרגיש קדושת המועד שיבא בחודש זה, והוא ראש השנה לרגלים, שממנו מסתעף כל קדושת הרגלים. וכשחל ראש חודש בחול צריך לקרות בשבת שקודם ר"ח פרשת חודש, שבשבת שלפני צריך להרגיש קדושת ראש חודש שיהיה בימי המעשה שאחריו, כמו שאמרנו כמה פעמים שבת חלל כל קדושת שיבוא בימי המעשה שאחריו כמ"ס ברכות מכל חגיגות וכו', ומכלל בשבת זה קדושת ראש חודש שכלל רגל שבו שהוא שורש כל המועדים". ולמדנו מזה גודל מעלת ראש חודש ניסן והשבת שלפניה, ויה"ר שנוכה לשפע הקדושה הנשפע בשבת זו, הן לחודש ניסן והן לכל השנה.

שכ"ח ניסן מתחדש השפע על כל השנה, והוא עפ"י מה שהביא שם (עמ' ט) בשם הגר"א לבאר מה שאין נפלין על פניהן בכל חודש ניסן שהדבר נרמז בפסוק "החודש הזה לכם ראש חדשים" כלומר דכל החודש הוא כמו ראש חודש, ולכן כולו אסור בתענית. עוד הביא בשם השל"ה (מסכת פסחים כא, ד) שכתב שבכל ימי חודש ניסן יש קדושת ראש חודש, וביאר בזה כי כל החודש הוא בבחינת "ראש חודש" לכל חדשי השנה, וזהו שנרמז בפסוק "החודש הזה לכם ראש חדשים".

כתב בקונטרס בענין חודש ניסן להגר"ח קרלנשטיין בגודל מעלת ר"ח ניסן "והנהגה כל ראש חודש משפיע על כל החודש, וכמו שכתבו הקדמונים ז"ל דכמו שהנהגת האדם בראש השנה משפיע על כל ימות השנה, עי' ברמ"א א"ח סי' תקפ"ג בשם הירושלמי שלא יישן אדם ברה"כ כי עי"ז מלוז יישן כל השנה, עיי"ש. כמו כן הנהגת האדם בראש חודש משפיע על כל החודש, ולכן נקראו "ראש", ראש השנה, ראש חודש, ולא "תחילת השנה" או "תחילת החודש" וזהו"כ מר' צדוק הכהן פרי עדין ח"ב דף קיט... וזהו כי כמו שהראש שהוא משכן המוח משפיע על כל האברים וממנו נמשך החיות לכל הגוף, כן ראש החודש משפיע על כל החודש, וכל מה שיש בימי החודש נמצא בכח ביום ראש חודש שהוא יום לידת החודש... ולכן ג"כ הפעולות שעושה האדם ביום ר"ח משפיעין על כל החודש".

ולפי"ז כתב "ומעתה הרי מתבאר לן ג"כ טעם חדש להענין הנ"ל דבר"ח ניסן מתחדש השפע על כל השנה, דהנה לפי הנ"ל דכל חודש ניסן הוא בבחי' "ראש חודש" לכל חודשי השנה, אזי הרי נמצא דכל חודש זה משפיע על כל השנה, וכיון דכל החודש מושפע מיום ראש חודש אזי הרי גם כל חודש ניסן מושפע מיום ר"ח ניסן, ונמצא ממילא דיום ר"ח ניסן יש בו התחדשות על כל י"ב חודשי השנה".

הכנה רוחנית לחג הפסח

מיוחד הוא חג הפסח משאר החגים, הן מצד הלכותיו הרבות ולכן נאמר דין מיוחד של "שואלין ודורשין בהלכות הפסח שלושים יום קודם החג", והן מצד הענינים הרבים הדורשים הכנה רוחנית, כגון עניני חמץ ומצה, ההכנה לקיום מצות האכילה שבילול הסדר, וכן קיום מצות סיפור יציאת מצרים ועוד. וראוי לכל אחד לקבוע לעצמו זמן לעיין בעניני החג ולהכין עצמו בהכנה הראויה, וכמו שכתב הגר"ר ישראל אליהו ויינטרוב זצ"ל (הובא בספר "אגרות דעת" אות קס"ה) "דבר שקיבל ערך בעיני האדם או תהיה תגובת הנפש אליו במקביל. הערכה של הדברים שבקדושתו הוא כפי מה שחוקר והשיג אותם דוקא. והתבוננות היא הפתח

ז. טלטול קטניות בפסח לנוהגים בהם איסור

מעטת לכאורה י"ל דקטניות אינם מוקצה, לא מבעיא לדעת השער המלך דכיון שיש נוהגים בזה היתר מותר, אלא אף לדעת המחז"ב כיון שאין הדבר אסור מן הדין אלא נהגו בו איסור י"ל דידה דמותר לטלטלו. ואף אם נימא דכיון שנהגו בזה איסור גמור יש לאסור (לפי המחז"ב)... אכתי י"ל שאינם מוקצה כי ראוי לחולים ולקטנים (ועדף ממיסור עישון שלדעת האוסרים נאסר לכולם). ואע"פ שמוקצה לעניים אסור אף לעשירים, מ"מ הכא אינו מוקצה מחמת גריעותא אלא איסור נדר רביעי עליה משום מנהג והוי כמי שאוסר דבר עליו בנדר שאינו מוקצה. ולפי"ז י"ל דכ"ש "שרויה" דשרי לטלטל וכ"כ החזו"א (סי' סט ס"ז וס"ק טו) לענין הנוהגים איסור במצוה "שרויה", וז"ל: אמנם כל זה אי מחזיקין מנהגן לאיסור מן הדין וצריכין להתנהג כאילו אסור לכל, אבל אם הוא כדברים המותרים והחמירין, א"כ הוי רק כנדר וכיון שראוי להנהיגו היתר אין כאן לא משום מוקצה ולא משום מלאכת יו"ט, ונראה דכיון דנוהגין היתר באחרון של פסח אף בשבת ראייה הוא שאין מחזיקין זה לאיסור אלא כנדר, ואין לבטל מנהגו, ע"כ. וכן פסק הש"כ (פ"כ הגה ק"ב אות ד) שאורז מבושל בחג הפסח, אף לראות שבת הנוהגים לא לאכול קטניות, ואם אין חולים או ילדים במקום, אינם מוקצה ומותר לטלטלם, ע"כ. וכ"כ בארחת שלב (פ"ח אותיות ר"ד י - טו).

ח. בישול קטניות בפסח לצורך הנוהג בהם היתר

לכאורה יש להיתר אף לבשל קטניות ביו"ט, כגון לצורך שבת החל אחר יו"ט אחרון (עיי' עירוב תבשילין), דהרי אע"פ שאינו ראוי לו לאכלה עתה, מ"מ אמרינן הואיל דאיקלעו אורחים הרשאים לאכול קטניות. ובדרך זה נקט הרע"א (הובאו בחת"ס א"ח סי' ע"ג ד"ה זה) להיתר לבשל ביו"ט קטניות לצורך שבת שחלה במוצאי פסח (ואף בחו"ל דהוי יו"ט שני כי בפוזנא נהגו להקל לאכול ביו"ט אחרון קטניות), וטעמו שאע"פ שלא שייך "הואיל דמיקלעו אורחים" דהא אסורים ביו"ט ראשון, מ"מ שרי כי הם ראויים לכל חולה שאין בו סכנה ונימא הואיל וזחי חולה אפילו שאין בו סכנה וזחי שכיח. וכן נקט השואל ומשי"ב (מ' תני ח"ד ס"ד קמ"ב). ואע"פ שהחת"ס (א"ח סי' ע"ג ד"ה זה) דחה דבריו דהוי חולה שאין בו סכנה בכ"ח, אבל לא שכ"ח שאותו חולה יהיה צריך לקטניות דוקא. מ"מ אכתי י"ל שבזמננו שכמעט שבכל אתר ואתר שכיחי מבני עדות המזרח האוכלים קטניות בפסח ודאי די"ל "הואיל" ולהיתר בישולם. וכ"כ בלוח אר"י (לגרי"ש מנהג השנה סוף חודש ניסן). ומ"מ יש לחזקו להשתמש בכלים מיוחדים לצורך בישולם כמבואר במהר"ם שיק (סי' רמ"א), וכן פסקו הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"א עמ' מד) והגר"ק שליט"א (חוט שני פ"ב סי' ק"ב).

ט. לחוש שמא יאכל

והנה בהלכות קטנות (ח"א סי' ק"א) כתב דנהיה מלאכל אורז בפסח אסור לו לבשלו בימי פסח לצורך הנוהגים בו היתר, דכיון דרגיל ביה אינו בליל ממנו ויבא לאוכלו. ובכה"ג אמרו חז"ל לענין חמץ. אלא דיש לדון בזה דשמה קטניות שאינן אסורות מן הדין אלא משום מנהג לא החמירו כולי האי. וכן מוכח מהרע"א וכהתת"ס הנ"ל, דלא חששו לשמא יבוא לאכול. ועיי' במנח"י (ח"ד ס"ט ג) שהביא סמוכים להיתר. ועיי' בעיקרי הדי"ט (א"ח סי' כ אות ז). ועיי' עוד משי"כ בגליון קל"א.

ועיי' בכנה"ג (שחובה ט) שהביא שמהר"י אישקפא היתר למי שנוהג איסור בקטניות, לבשלם ביו"ט לצורך אחרים הנוהגים בהם היתר, אולם עיי"ש שהכנה"ג יצא לאסור משום דמהרי"ו מובא בסי' תקכ"ז סעי' כ' כתב שהמתענה ביו"ט תענית חלום אסור לו לבשל ולאפות לאחרים. ובמה"ב (סי' תת"ס אות ו) כתב דאפשר שהמהר"י אישקפא סובר שכיון דאילו מקלעי ליה אורחים בו ביום שאינם מחמירין באכילת אורז, היה ראוי להם התבשיל, ולא דמי למי שמתענה ביו"ט שאסור לבשל, דהתם אסור לו לבשל כלל גם לעצמו וכ"כ לאחרים, משא"כ הכא הואיל דזחי לאורחים בו ביום, ולדידה זחי למוצאי פסח אין איסור. ובערך השלחן (סי' תת"ס אות ד) במסקנתו הסכים להמחז"ב. ובציץ הקדש (ח"א סי' לה) יצא להוכיח נכח להמחז"ב. ומ"מ עיי' במה"ב בקו"א שם שכת' שעל הצד היותר טוב יתן הקטניות במנתה ויבשלוה המקבל, וביום שבת יכול לתת לו בחזרה כמשי"ב בסי' תקכ"ז סעי' כ' לענין תקנת מי שלא עירב עירוב תבשילין.

ובשו"ת רב פעלים (ח"א סי' ג) כת' שהגה האמת עם המחז"ב שאין לאסור מהא דסי' תקכ"ז, עכ"פ יש לאסור ממש"כ המ"א שם שלא הותר לו לבשל הואיל ויכול להשאל על נדרו, דאין מתירין לכתחילה משום הואיל. ועיי' בציץ הקדש (סי' ט) שדחה דבריו והביא בשם הקדשי דוד (תני תת"ס) דדוקא כשמשכנל לחול לא שרינן לכתחי' עיי' הואיל, אבל כשיש ספק שמא יבוא אורחים בו ביום מותר לתחילה. ולמעשה בה"ח (ח"א תת"ס אות ט) הכריע שבעת הצורך יש להקל. ובמה"י (ח"א סי' ג' ד"ה ובין בגו"ס) ובש"כ (פ"ב הגה א) נקטו להקל בזה. (ועיי' ברב פעלים (סי' ט) שכת' דאפשר דלזוהרים מאכילת קטניות יש לחוש אחר בישולם שלא לטלטלם משום מראית העין. והביאו הכה"ח (סי' תת"ס אות ז). אולם י"ל דלא שייך מה"ע בכ"ג כיון דאף לבני אשכנז לצורך חולה שאינם מותרים, ובכה"ג לא חיי' למה"ע לדעת הש"ך (י"ד סי' פ"ג ס"ז). ועוד דהכא יש לתלות בעושה ק"ו לצורך בני עדות המזרח המותרים להם. וכן מוכח מהפוסקים הנ"ל שלא חששו לזה).

י. אכילת חמץ בשבת שחלה במוצאי פסח

אלא דאע"פ יש לדון לענין אכילת חמץ שנמכר לעכו"ם בשבת שחלה במוצאי חג הפסח. והנה אצ"פ שהבית דין לא קנה בחזרה החמץ מהנכרי (ומבואר ביאור הלכה (סי' תת"ס ד"ה מכירה) שיש לחזור לקנותו ממנו בקנין), מ"מ אפשר דיש לתלות שאינו מקפיד על קצת חמץ, ועכ"פ ניתן להתנות בשטר שלא יקפיד אם בעת הצורך יאכלו ממנו, וכן נוהגים להתנות הרבה בתי דינים המוכרים החמץ לעכו"ם.

אלא די"ל דהוי מוקצה כיון שאינו ראוי בכ"ח בשמשת של מוצאי חג. ואע"פ שבני"ד החמץ היה שייך לעכו"ם וכשנותן רשות להשתמש בו י"ל דהוי כדורות של עכו"ם שאינו מוקצה כמבואר ברמ"א (סי' ש"ט ב) (לדעת הפמ"ג (א"א סי' ב) אפי' באכילה. ולדעת הדרושה (סוף אות ד) עכ"פ הוא מותר בטלטול), מ"מ עיי' בלוח אר"י (סי' ט) שכת' שיש לחלק דשאני תתם דתלי בהיסח הדעת ואין העכו"ם מקצה דעתו כלום, אבל כאן היה מוקצה מחמת איסור, וע"כ לא שייך היתר הנ"ל. וכ"כ הש"כ (פכ"ב אות ט) דבטי"ל מאכל האסורים באכילה ובהנאה, כגון חמץ בפסח, אף פירות ערלה, גם אם הם של הנכרי, הרי הם מוקצה ואסורים בטלטול, ע"כ. [אולם באור שמה (י"ד סי' פ"ג ס"ה) מבואר דאף בכח"א אינו מוקצה, עיי"ש]. אמנם לכאורה יש להיתר בזה ע"פ דברי התוס' (ביצה ד. ד"ה נימא וטובה ד"ה ע"ג) שכתבו דלא אמרינן מגו משום יום שהוא לשעבר, דדוקא להבא אמרינן הכי, כגון בין השמשות דתחילת יו"ט או בין השמשות דשבת שמא שבת הוא, ע"כ. וכן נקט הרא"ש (סוכה פ"ד סי' ד - ה). אולם דעת הר"ן (סוכה כב: ב"ר"ף ד"ה אמה) דאמרינן מגו אף לשעבר. והביאו הב"י (סי' תרס"ה). ועיי' בשער המלך (י"ד סי' פ"א הכ"ז ד"ה ומדברי התוס') שהקשה על דעתו ומסיק דכל שהיה איסור תורה חיי' ליה גם מחמת יום שעבר. וכן צידד הפמ"ג (סי' תת"ס ח"ד ס"ק ב) ובראש יוסף ביצה ו).

אולם המ"א (סי' תרס"ה ס"ק א) פסק כהתוס' דלא אמרינן מוקצה ליום שעבר (וכתב כן אף אליבא דהשו"ע). ועיי' ברע"א (סי' ה) שהביא ראייה לדעת הסוברים דמוקצה מיום שעבר לא אמרינן, דאלי"כ לרב עקיבה ורבי יוסי הלגלי אחרים דסג"ל משמחת שבת ויוה"כ סמוכים זה לזה, אלא בשבת שאחר יוה"כ יהא החיוב להתענות, דכל מאכלים הוי מוקצה במגו דאתקצאי ביה"ש, וכן בארץ ישראל אם יום א' דפסח בשבת יהא אסור בשבת שלאחריו שהוא אחר הפסח לאכול חמץ במגו דאתקצאי ביה"ש, וע"כ. עיי' במבואר דלא ס"ל לחלק בין איסור תורה לבין איסור דרבנן דלא אמרינן מוקצה לשעבר. וכן פסק ביאור הלכה (א"ח אות ד) דלא אמרינן מגו דאתקצאי מחמת יום שעבר. ובמה"ש (תני סי' י' והליכ"ש פסח פ"ב הגה כג) כתב לדחות דברי השער המלך, וע"כ פסק דמעיך הדין מותר לאכול חמץ בשבת במוצאי חג הפסח, אלא שיש מקום לחמירי ע"פ דברי השער המלך בחמץ ממש או בכלי שהוא בן יומו, ולא באינו בן יומו שזה רק מדרבנן. (ועיי' באור שמה (סי' ט) שכת' על דברי הרע"א).

יא. אכילת קטניות על מצה שרויה בשבת שחלה במוצאי פסח (לנוהגים בהם איסור)

ואם נאמר כהמחמירים דמוקצה לשעבר הוי מוקצה, לכאורה יש להחמיר בקטניות "שלא לאוכלם", אע"פ שמבואר לעיל שמותר לטלטלם. דהרי לכאורה קשה על סוגיות הנ"ל שמבואר דמאי דזחי לאחרני אינו מוקצה, מהא דאיתא בשבת (מ"ג): "מתיב רמי בר חמא מפירין נדרים בשבת, ונשאלין לנדרים שהן לצורך השבת, ואמאי לימא מי יימר דמזידק לה בעל, ולהוי מוקצה". מבואר דדבר שראוי לאחרים ורק אסור לבעלו מחמת נדר הוי מוקצה. (וכן הוכיח מכאן הר"ן המובא לעיל אות ב' דלא כדעת הפוסקים הנ"ל שם דס"ל דבכה"ג ליכא משום מוקצה, עיי"ש). וכן עמד בזה הרשב"א (שם מ"ג מתיב) ותיירך דהכא נמי בטלטול ודאי שרי דהא לא אקצייה מדעתיה לגמרי ואפי' לטלטול, וכיון דזחי לאחרני, אלא מאכלה בלחוד הוא דאקצייה לדידיה ובאכילה קא מקשה ליה, דומיא דפירות שאין במינן במחובר בביעה (כ"ה). שהבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר ומי שבאו בשבילו מותר לטלטלו, ע"כ. וכ"כ התוס' (מ"ג: ד"ה מ"ג) בתירוק הראשון ועוד תירצו דמירי בפירות שלה ואסרתן לכל אדם. וכ"כ התוס' הרא"ש (מ"ג: ד"ה מ"ג). ולפי תירוק הראשון של התוס' י"ל בני"ד דכיון שאין הקטניות עומדות לאכלה חל עליהם שם מוקצה. וכ"כ בלוח ארץ ישראל (לגרי"ש ח"א עמ' נט) שהביא שיש מחמירין בזה.

אלא שלמעשה נראה דשרי כיון דנקטינן שאין משום מוקצה לשעבר כני"ל. וכן מוכח מהרע"א והחת"ס שלא משום מוקצה בקטניות ביו"ט אחרון. וכן פסק הגר"ש זצ"ל (א"ח חיים עמ' ר"ז ד"ה אולם) משום שתירוק השני של תוס' חולק על תירוק הראשון, ויש להיתר באכילת קטניות אסרות אצלם כיון שצירוף עמיהם דאין מוקצה מחמת יום שעבר ומשום דזחי לאחרים. (ולפי דבריו יש להחמיר לענין חמץ גמור). וכ"כ בארחת שלב (פ"ח אותיות ר"ד י - טו).

מסקנת דניא -

העולה לדניא, א' שבת שחלה במוצאי יו"ט אחרון של פסח, לאכול קטניות ומצה שרויה אף לנוהגים להחמיר שלא לאוכלם בפסח. ויש להיזהר להשתמש בכלים מיוחדים לכך. ב' במקום הצורך מותר לבשל בשביעי של פסח קטניות לצורך השבת (אם הניחו בערב יו"ט עירוב תבשילין), אבל ללא צורך יש מקום להחמיר. ג' לכתחלה ראוי להימנע מאכילה וטלטול חמץ בשבת שחלה במוצאי פסח.

לחכנס להערכת. כדאי להשקיע בכל יום שעה לכה"פ ללמוד מאמרים מענינים דפסח המגביחים ערך חיים בעיני האדם, ולהתבונן בהם. ואז כשיבוא מצה הסדר שהוא הלאמשה מהו, תגיב הנפש על מה שספגו באופן ספונטני. ינסו זה ויראו האמת בזה". וכל זה מלבד ההכנה הנדרשת להגדה של פסח, הן בפירוש המילים והן במחשבת הענינים ועומקם. והחכם עיניו בראשו למצוא זמן בתוך כל טירות דמצוה, להגיע גם בהכנה הרוחנית הנדרשת לחג קדוש זה.

קדושת ליל הסדר ואכילת מצה

עוד יש לדעת את גודל מעלת וקדושת ליל הסדר, וכמו שכתב הג"ר חיים ברים (מרבח חיים פ"ד) "מה נורא הוא הלילה ליל התקדש החג ליל הסדר, לילה המארה בשחקים ולדרים על הארץ כאור יום מהאור הנערב הגנון לצדיקים מששת ימי בראשית, אין לילה כמותו בכל השנה כולה כמו ליל זה המסוגלת ומויעדת להתעלות ולקרבת ה', הוא הלילה שהתורה הקדושה מעידה עליה (שמות יב, מב) "ליל שמורים הוא לה' ולהוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם..."

עוד כתב (שם פרק טו) בענין קדושת אכילת המצה: "בראש כל מועדות נשאת פסח, ובראש קדושת ליל הסדר נשאת מצה, זר לא יבין זאת כיצד אפשר להעמיס כמות כזו גדולה של קדושה וטהרה בכזית אחד של מצה שהוא לכאורה קצת קמח ומים, ועם כל זה אם עושים אותה כראוי בשמירה ובכסותה של לשם מצת מצוה הרי זה מתעלה בערך רם ונישא עד שאין דומה לה, ויעידון ויגדון על כך כל לב משכיל ונבון כמה רגשי קודש מתמלא חלב בנענועים ומסופר קודש עוים למצוה חביבת זו".

חייבו לראות את עצמו כאילו יצא מצרים

כתב הרמב"ם (פ"ז חמץ ומצה ה"ו) "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בועט מצה יצא עתה משבד מצרים שנאמר "ואתנו הוציא ממצ" ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה "וזכרת כי עבד היית" כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

וכתב בעלי שור (ח"ב עמ' שצ) "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא מצרים" - וזו תקופה המרכזית של ליל הסדר והגדה של פסח... כיצד נגיע לזה? עם כל החכמות של הלכות החג, ועם קיום המצוות של ליל הסדר הגנו בונים את עצמנו לקראת הגאולה, ויחד עם זה חולטת ועומחת קרבנות הרגשה וזה ביצאת מצרים, ומתוכה את מרגישות בראש דמלתא של ההגדה... משיתחנן יחד, הלכות פסח והגדה של פסח, יתבשל הפרי: שנצא גאולים מליל הסדר, גאולים ממש".

יעורנו ה' להגיע ללילה קדוש ונשגב זה, ולקיים כל מצוותיו מתוך שמחה אמיתית והתעלות הרוח והנפש, ועירך הרבה תפילה וסיעתא דשמיא לנהוג את ההתנהגות הראויה והנכונה בלילה זה, שמצד אחד כולו קדושה והתעלות ורוממות, וכפי גודל הקדושה והרוממות מנסה היצ"ר להביא את האדם לידי נסיונות שונים של כעס וקפיצא וכדו', ועירך הרבה הכנת הנפש להתגבר על כל נסיונות אלו ולזכור שאע"פ שמצידנו רוצים ושואפים אנו לקיים את מצוות הלילה בדרגה המרוממת והגבוהה שאפשר, ומאידך עלינו להיות מוכנים שכל מה שיהיה בפועל זהו רצון ה', וזהו הטוב ביותר עבורנו, וכידוע ממעשים על כמה מגדולי ישראל שהיכו מצות מחודדות מאד וברגע האחרון נלקחו או נשברו וכדו', וידעו לעמוד בנסיון ולא לבוא לידי כעס. ויה"ר שלא נבוא לידי נסיון, ונזכה לכל הארות והשפעות לילה קדוש זה, ולנצל כל ראייה את כל ימים קדושים אלו, הן ימי ההכנה לחג הפסח, הן ליל הסדר וחג הפסח עצמו, והן ימי ספירת העומר שבאים אחריהם, שזו התכלית של כל יציאת מצרים להכין עצמנו בעזרי"ת לקראת מתן תורתנו.

נערך ע"י מחבר קונטרס "עבודת חג הפסח וליל הסדר" מסדרת עבודת המועדים